

ЛИТЕРАТУРА:

1. Александрова Л. К концепции жизнестойкости в психологии. URL: <http://hpsy.ru/public/x2636.htm>.
2. Апресян Ю. и др. Англо-русский синонимический словарь. М.: Русский язык, 1979.
3. Богомолов А. Личностный адаптационный потенциал в контексте системного анализа. Психологическая наука и образование. 2008. № 1. С. 67–73
4. Леонтьев Д. Личностный потенциал: структура и диагностика. М.: Смысл, 2011. С. 300–329.
5. Маклаков А. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях. Психологический журнал. 2001. Т. 22. № 1. С. 16–24.
6. Мамардашвили М. Психологическая топология пути. СПб., 1997.
7. Мюллер В. Англо-русский словарь 24-е изд. М.: Русский язык, 1995; электронная версия: Палек, 1998.
8. Титаренко Т. Ларіна Т. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL: http://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf.
9. Посохова С. Психология адаптирующейся личности: монография. СПб., 2001.
10. Прохоров А., Валиуллина М., Габдреева Г., Гарифуллина М., Менделевич В. Психология состояний: учебное пособие / под ред. А. Прохорова. М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. 624 с.
11. Психические состояния: хрестоматия / сост. Л. Куликов. СПб., 2000.
12. Hobfoll S. Conservation of resources theory: its implication for stress, health, and resilience. The Oxford handbook of stress, health, and coping / S. Folkman (ed.). N. Y.: Oxford University Press, 2011.
13. Luthar S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. Child Development. 2000. 71 (3). P. 543–562.
14. Masten A.S., Wright M.O. Resilience over the Lifespan: Developmental perspectives on resistance, recovery, and transformation. Handbook of Adult Resilience / J.W. Reich, A.J. Zautra, J.S. Hall (Eds.). New York: The Guilford Press, 2010. P. 213–237.

УДК 159.923.2

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ ПСИХІЧНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ**

Кормишев М.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри загальної психології
Донбаський державний педагогічний університет

У статті проаналізовані наукові дослідження психологів щодо проблем розвитку цілепокладання молодших школярів, що виховуються в установах інтернатного типу. Процес цілепокладання є одним із визначальних чинників ефективності навчальної діяльності. Дослідження механізмів розвитку уміння ставити цілі в процесі діяльності є окремою галуззю наукових пошуків і особливо актуальне. Здійснений теоретичний аналіз концепцій і підходів до вивчення проблеми розвитку цілепокладання особистості представляє її суть, закономірності і механізми формування залежно від внутрішніх і зовнішніх умов розвитку і виховання особистості, що загалом уможливорює визначення й обґрунтування основних концептуальних положень цього дослідження.

Ключові слова: діяльність, молодші школярі, психічна депривація, цілепокладання, умови і механізми розвитку.

В статье проанализированы научные исследования психологов по проблемам развития целеполагания младших школьников, воспитывающихся в учреждениях интернатного типа. Процесс целеполагания является одним из определяющих факторов эффективности учебной деятельности. Исследование механизмов развития умения ставить цели в процессе деятельности представляет отдельную отрасль научных поисков и является особенно актуальным. Осуществленный теоретический анализ концепций и подходов к изучению проблемы развития целеполагания личности представляет ее сущность, закономерности и механизмы формирования в зависимости от внутренних и внешних условий развития и воспитания личности, что в целом делает возможным определение и обоснование основных концептуальных положений данного исследования.

Ключевые слова: деятельность, младшие школьники, психическая депривация, целеполагание, условия и механизмы развития.

**Kormyshev M.V. PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF PURPOSE OF PERSONALITY IN
CONDITIONS OF MENTAL DEPRIVATION**

The scientific researches of psychologists on the problems of development of purpose-setting of younger schoolchildren educated in boarding-type institutions are analyzed in this article. The process of goal-setting is one of the determining factors of the effectiveness of educational activities. The research of mechanisms

for the development of the ability to set goals in the process of activity by pupils of the boarding school is a separate branch of scientific research and is especially actual. The realized theoretical analysis of the concepts and approaches to the study of problem of the development purpose-setting of the personality represents its essence, regularity and mechanisms of formation, depending on the internal and external conditions of development and education of the individual, which in general makes it possible to define and substantiate the basic conceptual provisions of this research.

Key words: activity, junior schoolchildren, goal-setting, mental deprivation, mechanisms and conditions of personality development.

Постановка проблеми. Першопричиною виникнення негативних тенденцій у розвитку цілепокладання вихованців школи-інтернату вважаємо незадовільну якість міжособистісних стосунків дітей і дорослих та високий рівень тривожності, а також характерне для таких закладів негативне емоційне тло життя, яке знижує рівень пізнавальної й розумової активності. Результати психологічних досліджень свідчать, що вихованці інтернату відчують утруднення під час відповіді на питання про цілі своєї діяльності й не можуть самостійно їх сформулювати. Вони слабо володіють умінням самостійно ставити цілі, а також у дітей не сформована здатність прийняття й розуміння цілей, поставлених дорослим. Зауважимо, що відсутність у дітей чіткого усвідомлення певних проміжних цілей зумовлює нерозуміння шляхів досягнення основної мети. Оскільки в процесі діяльності велике значення має здатність школяра до окреслення й досягнення мети, то питання її визначення є одним із найважливіших складників мотивації навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спостереження за вихованцями інтернатних закладів свідчать про те, що вони відчують загострену необхідність у спілкуванні й доброзичливому ставленні до них із боку дорослих. Психологи зазначають, що практично не спостерігалось прагнення дітей до співпраці з дорослим, бажання що-небудь робити разом із ним. Діти не намагаються привернути його увагу до предметів, разом із ним вивчати їх, ставити пізнавальні запитання. Під час читання книг вихованці інтернатних закладів практично не виявляли пізнавальної активності, ні про що не запитували, не висловлювали свої думки щодо прочитаного. Отже, несформована прихильність до дорослого та неспроможність вихованців інтернату налагодити продуктивну співпрацю та спілкування з людьми не розвиває бажання дитини наслідувати її дії як зразок, а це, у свою чергу, не сприяє засвоєнню дитиною культурних досягнень людства та її орієнтації в навколишньому середовищі.

Науковці зазначають, що досвід спілкування з людьми є основним джерелом, під впливом якого в дітей формується система

ставлення до себе, до світу та до інших людей. Під час аналізу особливостей розвитку взаємодії з дорослими дітьми, що виховуються поза родиною, психологи помітили значні відхилення порівняно із сімейними дітьми. Передусім вихованці інтернатного закладу зовсім інакше спілкуються з людьми, вони виявляють більшу цікавість до дорослого, ніж сімейні діти, але для них характерна знижена активність у спілкуванні з людьми, прагнення до примітивних індивідуальних контактів, слабо розвинений інтерес до ділової співпраці. Характерною особливістю є також виключеність дорослого з пізнавальної діяльності дитини та ділової співпраці з нею. У разі емоційної депривації особистісні зв'язки дитини з дорослим набувають своєї специфіки. Дослідження психологів показують, що зміна і наявність великої кількості осіб, що доглядають за немовлям, перешкоджає становленню довготривалих і глибоких емоційних зв'язків. Отже, дитина позбавляється можливості емоційно підключитися до світу дорослої людини. Вона надовго залишається ніби ізольованою, емоційно замкнутою у своєму світі, незважаючи на настирні спроби встановити близький контакт з іншими людьми. Така позиція позбавляє дитину можливості пережити на емоційному рівні почуття єднання з іншою людиною, прилучитися до її внутрішнього світу [1; 4].

Аналіз наукових студій вітчизняних і закордонних учених засвідчив, що психічний розвиток особистості в умовах депривації сімейної взаємодії містить низку порушень і значно відрізняється від розвитку дітей, які виховуються в повноцінній родині. У своїх дослідженнях Й. Лангмейєр і З. Матейчек термін «психічна депривація» визначили як «психічний стан, який виникає в результаті таких життєвих ситуацій, коли суб'єкт не має можливості для задоволення деяких основних (життєвих) психічних потреб достатньою мірою впродовж досить тривалого часу» [2, с. 19].

Науково доведено, що психічний розвиток дітей, які виховуються в закладах інтернатного типу, обтяжений низкою негативних психосоціальних чинників. Л. Божович, Дж. Боулбі, І. Дубровіна, Й. Лангмейєр, М. Лісіна, З. Матейчек, В. Мухіна, О. Прихо-

жан, М. Раттер, А. Рузьська, Н. Толстих та ін. у своїх дослідженнях неодноразово порушували проблему надання психологічної допомоги дітям, які виховуються в умовах депривації, й акцентували увагу на незворотності руйнівного впливу материнської депривації на психічний розвиток дитини.

М. Нестеренко вважає, що в установах інтернатного типу, крім материнської депривації, є низка причин, які порушують процес повноцінного розвитку дитини, а саме: недостатність позитивних емоційних контактів з іншими людьми, відсутність прихильності до значущого дорослого, недостатність сенсорної та соціальної стимуляції. Для повноцінного розвитку дитини також має вирішальне значення міцний емоційний зв'язок із біологічною матір'ю [6].

Крім того, в умовах навчально-виховних закладів інтернатного типу формуються порушення в емоційній сфері школярів. Так, на думку О. Смірної, соціальна депривація призводить до емоційної неврівноваженості дитини та ситуативної тривожності. У процесі навчання у вихованців шкіл-інтернатів іноді виникає реакція фрустрації на будь-яку ускладнену ситуацію в навчальній діяльності, переважають негативні емоції, шкільна тривожність і, як захисна реакція, – байдужість до результатів своєї навчальної діяльності [8].

І. Дубровіна, В. Мухіна, та ін. стверджують, що відсутність повноцінної сім'ї є тією травматичною подією, яка призводить до низки відхилень в особистісному розвитку дитини й спричиняє формування в неї спотвореного образу світу, яке має прояв у тяжінні емоційної складової образу світу до гіперболізації небезпеки. Відчуття полишеності й самоти виявляється в переживанні дитиною тривоги та страху [7].

На думку К. Стрюк, масштаб цього переживання, його інтенсивність, глобальність і неусвідомлений характер співвідносні із загрозливим образом світу. Переживання екзистенційного страху, що виникає як наслідок порушених стосунків у сім'ї або цілковитої їх відсутності, зумовлює виникнення в дитини почуття тривоги й безпорадності щодо реальної або міфічної загрози. Картина загрозливого образу світу зазвичай має несвідомий характер. Екзистенційний страх діти ретранслюють на вчителя як одного з об'єктів зовнішнього світу та на тих людей, які виховують дитину в інтернатних установах. Дитина, яка не має батьківського захисту, перебуває в постійній нервовій напрузі, що негативно позначається на темпах психічного розвитку, становленні її емоційної сфери й пізнавальної активності. Депривація потреби

дитини в любові й прийнятті може сприяти формуванню різних форм оборонної поведінки [11].

Дослідження Л. Шипіциної акцентують увагу на тому, що брак батьківської любові призводить до виникнення у вихованців інтернатних закладів почуття самотності, основною причиною якого автори вважають відсутність повноцінних щирих людських стосунків. Відчуттям власної беззахисності та сирітства спричиняють появу в дітей різних страхів, основною причиною яких науковці вважають відсутність справжнього контакту з батьками, дефіцит розуміння та підтримки [12].

М. Лісіна, Н. Радіна й ін. науковці підкреслюють, що відсутність турботи та любові дорослих значно посилює тривожність і захисні тенденції дитини, що загалом знижує її потреби в орієнтовно-дослідницькій поведінці. За госпіталізму, спричиненому відсутністю прихильності й емоційних зв'язків із близькими дорослими, обов'язково констатують наявність пасивності таких дітей. Психологи зазначають, що за нормального розвитку дитини її пізнавальна активність може досягати дуже високого рівня і, навпаки, знижена ініціативність – це відмітна риса дітей, які виховуються поза родиною [9; 10].

Постановка завдання. Основною метою статті є аналіз теоретичних та методичних підходів, що склалися в психологічній літературі щодо вивчення здатності особистості до цілепокладання в процесі діяльності в умовах психічної деривації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Материнська любов позитивно впливає на психіку дитини, вона заражається нею, вона наповнює особистість позитивним емоційним зарядом, завдяки відповідному почуттю любові дитини до матері, вона набуває унікальної можливості, на яку вказують учені, відмовитися від усвідомлення самого себе, забути себе в іншому «Я» і все-таки в цьому зникненні і забутті вперше знайти самого себе. Завдяки позитивному емоційному зв'язку, внутрішній світ дитини з'єднується із внутрішнім світом матері. Деякий час вони перебувають в єдиній психічній спільності, яка, як підкреслюють учені, служить вихідним пунктом подальшого розвитку дитини. Як зазначають більшість дослідників, у цьому й виявляється депривація потреби дитини в позитивному емоційному контакті з дорослими [6].

О. Прихожан зазначає, що у вихованців інтернатних закладів не сформовано такі передумови навчальної діяльності, як уміння під час виконання завдання орієн-

туватися на певний загальний спосіб дії. У них, на відміну від сімейних дітей, домінують класифікаційні форми мислення на тлі низького рівня розвитку наочно-образного мислення. Психологи підкреслюють, що недорозвинення внутрішніх механізмів опосередкування в молодших школярів, які виховуються в установах інтернатного типу, компенсується формуванням захисних утворень різного роду [7].

Переживання дитиною безлічі емоційних конфліктів, міжособистісної ненадійності в родині, відсутність ефективної допомоги близьких дорослих зумовлює виникнення тривожності й пов'язаних із нею переживань дитиною почуття власної залежності, провини й нестабільності. Але ці родини зазвичай неповні, малозабезпечені, здебільшого неблагополучні. Дітей виховують у несприятливих умовах, з негативною моральною атмосферою. Усе це загалом породжує труднощі в засвоєнні дітьми системи цінностей і соціальних норм поведінки. Дослідження свідчить, що для багатьох учнів інтернатних закладів характерне негативне емоційне тло життя, яке знижує рівень пізнавальної й розумової активності дитини та негативно впливає на розвиток цілепокладання в навчальній діяльності.

Першопричиною виникнення негативних тенденцій у розвитку цілепокладання молодших школярів вважаємо незадовільну якість міжособистісних стосунків дітей та дорослих. Оскільки мета має сильну спонукальну властивість, першорядного значення в проблемі формування особистості набуває питання цілеутворення. Сформульована дорослим мета в процесі діяльності повинна ефективно насичуватися позитивними емоціями, що запускає механізм формування нових мотивів особистості шляхом зсуву мотиву на мету [3].

Результати дослідження засвідчили, що емоційна сфера вихованців інтернату також має низку особливостей. Негативне емоційне тло життя значно знижує рівень пізнавальної та розумової активності дитини й негативно впливає на розвиток і становлення пізнавальних мотивів навчання. Спостережено також слабо сформовані уміння прийняття й розуміння цілей, поставлених дорослими. Діти також не розуміли інструкції до завдання та погано володіли умінням самостійно ставити цілі. Оскільки в процесі навчальної діяльності велике значення має здатність школяра до окреслення й досягнення мети, то питання її визначення є одним з важливих складників мотивації учіння [5].

Згідно з концепцією науковців, мета в процесі діяльності, насичуючись пози-

тивними емоціями, сама може перетворитися на мотив, який може виконувати не тільки організуючі, але й мотивувальні функції. Отже, щоб успішно керувати процесом розвитку навчальної діяльності, необхідно вивчити змістовні характеристики цілей молодших школярів та особливості розвитку самого процесу визначення мети. Для виявлення індивідуальних відмінностей особливостей цілепокладання молодших школярів, вихованців школи-інтернату порівняно з учнями загальноосвітньої школи ми звернулися до методики часової перспективи Ж. Нюттена, модифікованої О. Орловим.

Це уможливило аналіз за змістом характеру цілей молодших школярів. У працях вітчизняних психологів акцентовано увагу на значущості й ролі, яку відіграє процес визначення мети в діяльності. Для оброблення результатів і виміру цілепокладання ми використали перелік цілей, до якого входили тільки ті, що найбільш вдало характеризують специфіку цілеспрямованості особистості. У процесі дослідження дітям були запропоновані спеціальні бланки з переліком незакінчених речень, які необхідно було завершити. Розроблена методика дозволила нам конкретизувати, які саме цілі є важливими для дітей, що формуються в різних умовах виховання, та зробити висновок про їхній характер. Під час дослідження насамперед виокремлюють характер цілей, типи та рівні їхнього розвитку. Були також студійовані характеристики цілеутворення в процесі навчання школярів, виявлено рівень їхньої усвідомленості й особистісної значущості, проведено дослідження характеру та спрямованості мети.

Наступний етап присвячено дослідженню характеру цілей вихованців школи-інтернату за змістом порівняно з учнями загальноосвітніх шкіл. Аналіз змісту того, як молодші школярі продовжили речення «Моя мета <...>», свідчить, що за кількістю вказівок на першому ранговому місці перебувають цілі, пов'язані з вибором професії (буду працювати водієм, бути продавцем, стати бізнесменом, бути директором школи, знайти хорошу роботу). Діти, які позбавлені захисту та допомоги батьків, усвідомлюють, що вони повинні самостійно здобути професію та самі піклуватися про себе. У молодших школярів загальноосвітніх шкіл цілі, пов'язані з вибором професії та здобуттям подальшої освіти, перебувають на четвертому ранговому місці (закінчити школу й стати пожежником, продовжити освіту, здобути освіту та стати лікарем тощо). Це доводить, що частина школярів

після закінчення школи вбачає перспективу й пов'язує своє майбутнє з досягненнями в навчальній діяльності.

У відсотковому співвідношенні кількість вказівок на мету отримати професію в школярів установ інтернатного типу значно більше, ніж в їх однолітків загальноосвітньої школи. Порівняльний аналіз отриманих результатів виявив відмінності, які відповідають статистично значущому рівню (29,1% проти 10,5%; $\varphi = 3,15$; $p \leq 0,001$). На другому ранговому місці за кількісною представленістю у вихованців інтернату перебуває мета добре вчитися й отримувати гарні оцінки. У відсотковому співвідношенні кількість вказівок на зазначену мету учнів загальноосвітньої школи в 1,2 рази більше, ніж у вихованців інтернату (34,8% проти 27,9%). Однак визначені відмінності не досягли статистично значущого рівня. У молодших школярів загальноосвітніх шкіл мета добре вчитися посідає перше рангове місце. Проте отримані результати засвідчили наявність як у школярів загальноосвітньої школи, так і у вихованців інтернатного закладу розуміння значущості оцінки навчальної діяльності та прагнення досягти успіху й визнання. У молодших школярів загальноосвітніх шкіл першочерговими є цілі, зумовлені прагненням гарно вчитися, одержувати високі оцінки, якісно виконувати домашнє завдання, добре закінчити школу. Це цілі, які відображають прагнення дитини відповідати вимогам батьків і вчителів, прагнення виправдати надії важливих для них дорослих, розуміння значення навчання для свого майбутнього. Вихованці інтернатного закладу зазвичай не пов'язують своє майбутнє й успіх у подальшому житті з рівнем отриманих у школі знань.

Третє рангове місце посідають цілі, пов'язані із задоволенням суто індивідуальних потреб як у вихованців інтернатів, так і в молодших школярів загальноосвітніх шкіл (16,3% проти 13,9%). Однак визначені відмінності не досягли статистично значущого рівня. Для вихованців інтернатів характерні такі вислови: «Мрію придбати мобільний телефон <...>»; «Хочу жити в гарній квартирі <...>»; «Мати багато грошей <...>» тощо. Дослідження свідчать, що задоволення суто індивідуальних потреб є характерним для дітей молодшого шкільного віку, що може бути наслідком ще несформованої духовної складової частини особистості. Вказівки на досягнення особистих цілей у молодших школярів загальноосвітніх шкіл марковано такими висловлюваннями: «Бути кращою в школі <...>»; «Бути першим у класі <...>»; «Стати багатим <...>».

На четвертому ранговому місці за кількісною представленістю перебувають висловлювання, які репрезентують відсутність мети у вихованців інтернатного закладу, що у 2,2 рази більше, ніж у школярів загальноосвітніх шкіл. Порівняльний аналіз отриманих результатів виявив відмінності, які відповідають рівню статистичної тенденції (10,4% проти 4,7%; $\varphi = 1,44$; $p \leq 0,1$). Відсутність мети за кількісною представленістю висловлювань дітей загальноосвітньої школи перебуває на сьомому ранговому місці. Оскільки мета є одним з основних стимулів діяльності, то відсутність вказівок на мету позбавляє дитину перспективи й бажання діяти, бути активною. Також констатуємо доволі значний відсоток респондентів – вихованців інтернатів і молодших школярів загальноосвітніх шкіл, в яких взагалі не визначена мета. Це свідчить про відсутність у більшості вихованців інтернатного закладу здатності планувати та контролювати свої дії, що пов'язано з незадовільним розвитком когнітивного компонента самосвідомості та рефлексії.

П'яте рангове місце в молодших школярів загальноосвітньої школи-інтернату посідають висловлювання, які репрезентують мету, пов'язану із самовдосконаленням, що у 2,1 рази менше, ніж у школярів загальноосвітніх шкіл, в яких ця мета – на другому ранговому місці. Отже, визначені відмінності досягли статистично значущого рівня (9,3% проти 19,7%; $\varphi = 1,96$; $p \leq 0,05$). Це дозволяє говорити про те, що діти, які навчаються у звичайних школах, більшою мірою, ніж вихованці інтернату, прагнуть стати «розумними, бути хорошими учнями, бути добрими, гарними, красивими» тощо. Ці цілі відображають прагнення молодших школярів загальноосвітніх шкіл стати повноцінними членами суспільства й відповідати його вимогам. У більшості вихованців інтернатного закладу значно знижено прагнення до самовдосконалення, що пов'язано зі специфікою соціальної ситуації знедолених дітей, а саме відсутністю позитивних зразків для ідентифікації, неуспішністю в навчанні та незадовільним розвитком пізнавальної та вольової сфер.

У вихованців інтернатів мета здобуття знань, умінь і навичок перебуває на шостому ранговому місці. Цілі «Хочу знати історію України <...>», «Хочу навчитися добре малювати <...>» загалом засвідчують низький рівень значущості для дитини навчання, самовдосконалення та розвитку своїх здібностей. У молодших школярів загальноосвітніх шкіл мета здобуття знань перебуває на п'ятому ранговому місці (4,7% проти 9,3%). Це такі цілі, як: «Хочу отримати в школі знання, вміння та навички»; «Хочу отримати побільше знань»; «Хочу всьому

навчитися»; «Хочу запам'ятати все, про що розповідають на уроці». Проте визначені відмінності не досягли статистично значущого рівня. Цей факт ілюструє розуміння й прагнення більшості сімейних дітей, на відміну від вихованців інтернатів, які не мають повноцінних стосунків із батьками, до розвитку своїх позитивних якостей, набуття нових знань, умінь і навичок. Учні інтернатного закладу усвідомлюють важливість для життя отримання професії, але не пов'язують це зі здобуттям нових знань під час навчання в школі та мають невизначене уявлення про своє майбутнє.

На останньому, сьомому ранговому місці у вихованців інтернату перебувають цілі, що мають соціальне наповнення: «Дарувати друзям радість»; «Допомагати вихователю» тощо. У молодших школярів загальноосвітніх шкіл соціально спрямовані цілі перебувають на шостому ранговому місці. Це такі цілі: «Бути корисним людям»; «Дарувати друзям подарунки» тощо. Отже, кількість вказівок на мету, яка має суспільний зміст, у молодших школярів загальноосвітньої школи в 3 рази більше, ніж у вихованців інтернату (7,1% проти 2,3%; $\phi = 1,54$; $p \leq 0,1$), що відповідає рівню статистичної тенденції. Ці показники також свідчать про недостатній розвиток соціального зацікавлення у вихованців інтернату, що має серйозні наслідки в процесі соціалізації дитини та її ставленні до суспільства.

Висновки із проведеного дослідження. Здійснений експеримент дозволяє зрозуміти особливості характеру цілей за змістом, сформованих у вихованців закладів інтернатного типу, порівняно з учнями загальноосвітніх шкіл. Обидві групи учнів об'єднує спільне прагнення добре вчитися й бути хорошими учнями, що загалом зумовлено позицією школяра. Але водночас для обох груп характерна майже цілковита відсутність вказівок молодших школярів на цілі, пов'язані із засвоєнням певних знань із предметів, оволодіння необхідними для цього уміннями та навичками. Зокрема, цілі учнів загальноосвітніх шкіл більш конкретні й частіше пов'язані з майбутнім. Водночас цілі вихованців інтернатів мають більш узагальнений або невизначений характер і найчастіше пов'язані з добробутом дитини. Дослідження вчених указують на те, що без мети неможлива реалізація наявних у школяра мотивів навчання. Загальновідомо, що цілі – це очікувані кінцеві й проміжні результати тих дій учня, які ведуть до реалізації його мотивів. Прояв цілей відображається на здатності учня довести роботу до кінця, на прагненні до завершеності навчальних дій та на подоланні перешкод. Порушена

здатність школярів окреслювати мету й досягати її нівелює ясне й чітке усвідомлення часткових проміжних цілей, демонструє відсутність усвідомлення продуктивного способу досягнення поставленої мети.

Отже, інтеграція різних видів діяльності, як-от навчально-ігрова, навчально-трудова й інших цікавих форм психокорекційної роботи (психотерапевтичні вправи, нетрадиційні уроки, суспільно корисна й творча діяльність), у поєднанні з індивідуальними формами співпраці з дорослими є ефективним засобом розвитку цілепокладання особистості дитини в умовах психічної деривації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Девіс Л. Проблема розвитку спілкування та взаємодії з дорослими та однолітками в умовах психічної деривації. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки»: зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. № 5 (50). С 65–73.
2. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. Пер. Г. Овсянникова. Изд. 1-е, русск. Прага, 1984. 334 с.
3. Лисина М. Развитие познавательной активности детей в ходе общения со взрослыми и сверстниками. Вопросы психологии. 1982. № 4. С. 18–35.
4. Маслюк А. Особливості переживання людиною психотравмуючих ситуацій. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ; Ніжин: П.П. Лисенко, 2015. Т. IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 7. С. 193–199.
5. Манохіна І. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування: навч. посібник. Д.: Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.
6. Мильман В. Мотив, цель и предмет учебной деятельности. Вопросы психологии. 1987. № 5. С. 129–138.
7. Нестеренко М. Проблема становлення особистості в деприваційних умовах виховання в проекції різних теоретичних підходів. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». Харків: ХНПУ, 2009. Вип. 29. С. 120–129.
8. Прихожан А., Толстых Н. Развитие личности в условиях психической депривации. Формирование личности в онтогенезе / под ред. И. Дубровиной. М.: Просвещение, 1991. 159 с.
9. Психическое развитие воспитанников детского дома / под ред. И. Дубровиной, А. Рузской. М.: Педагогика, 1990. 264 с.
10. Радина Н. Изучение самопринятия у детей, воспитывающихся в закрытых детских учреждениях и в семье. Вопросы психологии. 2000. № 3. С. 23–33.
11. Стрюк К. Особливості спілкування дітей-сиріт в умовах дитячого будинку. Педагогіка і психологія. 1999. № 3. С. 73–76.
12. Швалб Ю. Психологические модели целеполагания. К.: Стило, 1997. 240 с.